

На завершающей стадии экспертизы проводятся психолингвистический и психологический анализы целостного текста в его «объемном» выражении с синтаксической, паралингвистической и семантической сторон, что позволяет дать психологическую характеристику коммуникантам, установить их социально-психологические роли, определить конкретные темы сообщений и выявить целостный смысл всего коммуникативного события (системы коммуникативных актов), развернутого во времени и пространстве.

На выходе мы получаем два смысла текста: а) внешний, открытый, очевидный для постороннего свидетеля коммуникации, и б) внутренний, закрытый, понятный исключительно для посвященных в систему кода. И критерием истинности внутреннего смысла текста является не умозаключение эксперта, а возможность с его помощью объяснить поведение фигурантов и логику событий, ставших предметом уголовного дела.

### **М. Г. Щербаковский**

доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

## **ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ**

Видатний український криміналіст Л. Ю. Ароцкер зробив вагомий внесок у дослідження проблем судової діяльності, зокрема розроблення тактичних і організаційних основ проведення експертизи в суді. Його роботи «Использование данных криминалистики в судебном разбирательстве» (1964), «Вопросы криминалистической экспертизы в практике Верховного суда СССР и Верховного суда УССР» (1969) та інші стали класичними та й дотепер не втратили своєї актуальності. У контексті нового КПК України розглянемо процесуальні особливості проведення експертизи під час судового розгляду.

У стадії підготовчого провадження або в процесі судового розгляду виникають різні ситуації, що зумовлюють необхідність проведення експертизи, виклик у судові засідання експерта, який провів експертизу на досудовому розслідуванні, або обізнаної особи для проведення нової експертизи<sup>1</sup>. Ініціатором призначення експертизи в суді відповідно до ст. 332 нового КПК України є сторони кримінального провадження, потерпілий, суд. Однак право суду призначити експертизу обмежене лише двома ситуаціями: коли суду надано декілька висновків експерта, які суперечать один одному, та коли під час судового розгляду виникають питання щодо психічного стану особи обвинуваченого. У літературі неодноразово висловлювалися думки щодо необґрунтованого обмеження повноважень суду із збирання доказів, у тому числі призначення експертиз<sup>2</sup>. Тому вважаємо, що, виходячи із кінцевої мети кримінального провадження – повного та неупередженого судового розгляду (ст. 2), з метою подолання сумніву, набуття достовірного знання, необхідного для ухвалення обґрунтованого рішення, суд має право й зобов'язаний за певних обставин вжити заходів для одержання нових і перевірки наявних доказів з власної ініціативи, у тому числі шляхом призначення експертизи.

Після винесення ухвали про проведення експертизи подальші дії суду залежать від того, хто проводить дослідження: співробітник державної спеціалізованої установи або приватний експерт. Зазначимо, що залучена обізнана особа повинна відповідати вимогам Закону України «Про судову експертизу» (ст. 69). Якщо експертиза призначена в державну спеціалізовану установу, то перед її проведенням експерт не складає присягу, оскільки він її склав на початку своєї діяльності, про що зазначено в матеріалах його особової справи. Інша ситуація виникає для приватного експерта. Він повинен скласти присягу

<sup>1</sup> Див.: *Арсеньев В. Д.* Комментарий к уголовно-процессуальному кодексу РСФСР по вопросам судебной экспертизы / В. Д. Арсеньев, А. Р. Шляхов, В. А. Васенков. — М.: Юрид. лит.-ра, 1987. — С. 55; *Дятлов О.* Особенности производства экспертизы в суде по уголовным делам / О. Дятлов, Г. Михайленко // Юстиция Беларуси. — Мн., 2001. — № 2. — С. 5; *Крылов И. Ф.* Очерки истории криминалистики и криминалистической экспертизы / И. Ф. Крылов. — Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1975. — С. 123.

<sup>2</sup> Див.: *Кудрявцева А. В.* Доказательственная деятельность суда первой инстанции по уголовным делам / А. В. Кудрявцева, В. Л. Сысков. — М.: Юрлитинформ, 2007. — С. 44; *Шибіко В. П.* «Мала реформа» судового розгляду кримінальної справи: рух від істини до змагальності? / В. П. Шибіко // Судова реформа в Україні: матер. наук.-практ. конф. — Х., 2002. — С. 102; *Мірошніченко Ю. М.* Правові і тактико-організаційні основи судового розгляду кримінальних справ: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Ю. М. Мірошніченко. — Х., 2011. — С. 19; *Мірошников І. Ю.* Судове слідство в апеляційній інстанції: монографія / І. Ю. Мірошников. — Х.: Право, 2007. — С. 107 та ін.

кожного разу перед проведенням експертизи. Очевидно, що складання присяги таким експертом необхідно здійснювати судом до проведення експертизи. Тому положення щодо прийняття присяги експертом необхідно вилучити із ч. 1 ст. 356 «Допит експерта в суді» та включити до ст. 332 нового КПК України.

Існують дві ситуації, пов'язані з викликом до суду обізнаної особи для проведення експертизи: викликається експерт, який проводив експертизу на досудовому розслідуванні, або фахівець, який експертизу не проводив. Залежно від того, коли суд ухвалює рішення про необхідність і можливість проведення експертизи в стадії судового розгляду, обізнана особа запрошується до початку судового розгляду або в його перебігу. Процесуальні повноваження обізнаної особи, якій буде доручене проведення експертизи в суді, до винесення відповідної ухвали неоднозначні. Згідно з постановою Верховного Суду України експерт, який проводив експертизу на досудовому слідстві, бере участь у дослідженні доказів з початку судового слідства, має права й обов'язки експерта відповідно до ст. 69 нового КПК України, а особа, яка вперше залучається до проведення експертизи в даній справі, – тільки після винесення ухвали про призначення її експертом<sup>1</sup>. Однак для обізнаної особи, яка вперше залучається в суді для проведення експертизи, реалізація права брати участь у дослідженні доказів, що належать до предмета експертного дослідження, значно ускладнена через відсутність процесуального регулювання цього питання. Спеціаліст не має права ставити питання учасникам процесу. На наш погляд, слід унести доповнення до КПК, за якими дослідження доказів і ставлення питань обвинуваченому (ст. 351), свідку (ст. 352), потерпілому (ст. 353) можуть здійснювати експерт і спеціаліст. Ця пропозиція ґрунтується на тому, що проведення експертизи в суді розпочинається не з моменту одержання експертом ухвали, а з початку дослідження майбутніх об'єктів експертизи. Участь експерта в дослідженні обставин справи є початком експертного дослідження, оскільки як вихідні дані використовуються факти, викладені в матеріалах кримінального провадження<sup>2</sup>.

У ст. 332 нового КПК України не передбачено можливість участі експерта в уточненні питань в ухвалі суду щодо доручення проведення експертизи та кола об'єктів, які надаються експерту. Відсутність можливості участі експерта або спеціаліста в дослідженні доказів, обговоренні питань ухвали про призначення експертизи може призвести до затягування строку проведення експертного дослідження. Так, обставини, що мають значення для судового провадження та можуть бути встановлені при допиті, уточнюються експертом тільки після клопотання про надання додаткових матеріалів (ч. 3 ст. 69). Тому при призначенні експертизи видаються обґрунтованими пропозиції щодо доповнення ст. 332 положенням про з'ясування судом у експерта, чи зрозумілі йому поставлені питання, чи належать вони до його компетенції та чи зможе він на них відповісти, чи достатньо даних для проведення експертизи тощо<sup>3</sup>.

Закон не регламентує порядок оголошення висновку експерта. Уявляється, що треба користуватися таким правилом: якщо справа розглядається без участі експерта, то його висновок оголошує суд у порядку ст. 358 КПК; якщо експерт присутній у залі судового засідання, то саме він має оголосити, обґрунтувати та проілюструвати свій висновок. Уважаємо, що для аналізу й оцінювання проведеного експертного дослідження висновок після ознайомлення з ним судом слід надати сторонам кримінального провадження: спочатку тій стороні, за клопотанням якої проведено експертизу, потім – іншій стороні. Тільки після цих процедур експерт може бути допитаний стосовно наданого ним висновку.

Новий КПК України відносить показання експерта до джерел доказів (ч. 2 ст. 84, ч. 1 ст. 95), а в ч. 3 ст. 356 ретельно викладається предмет допиту експерта. Зазначимо, що в літературі пропонується виключити допит експерта із кримінального провадження як зайвий і замінити його на проведення додаткових або повторних експертиз<sup>4</sup>. Ми дотримуємося іншої позиції, оскільки допит експерта провадиться, по-перше, для уточнення його компетенції; по-друге, з метою роз'яснення даного висновку, коли у своїх показаннях експерт пояснює сутність спеціальних термінів і формулювань, обґрунтовує необхідність використання обраної методики дослідження, приладів і обладнання, пояснює, як виявлені діагностичні та ідентифікаційні ознаки дозволили йому зробити ті чи інші висновки, якою мірою вони засновані на матеріалах кримінальної справи та ін.<sup>5</sup>

<sup>1</sup> Див.: Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах : постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 трав. 1997 р. № 8. — П. 8 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97>.

<sup>2</sup> Див.: *Россинская Е. Р.* Профессия – эксперт / Е. Р. Россинская. — М. : Юристъ, 1999. — С. 34.

<sup>3</sup> Див.: *Попелюшко В. О.* Судовий розгляд кримінальних справ : навч. посібник / В. О. Попелюшко. — К. : Кондор, 2006. — С. 158.

<sup>4</sup> Див.: *Моїсєєв О. М.* Процесуальне значення допиту експерта / О. М. Моїсєєв // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : зб. наук. праць. — Х. : Право, 2009. — Вип. 9. — С. 126.

<sup>5</sup> Див.: *Россинская Е. Р.* Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе / Е. Р. Россинская. — М. : НОРМА, 2005. — С. 279.

Питання й відповіді експерта на них заносяться до журналу судового засідання (ст. 108). Після судового розгляду справи сторони мають право знайомитися з журналом судового засідання та подавати письмові зауваження (ст. 42, 56). Однак законом не передбачено право експерта знайомитись і подавати зауваження на протокол судового засідання. Між тим практика свідчить про те, що відповіді експерта, які містять спеціальну термінологію, не завжди правильно фіксуються секретарями судових засідань. Тому було б доцільним закріпити в ст. 69 право експерта на ознайомлення з тією частиною журналу судового засідання, що містить запис запропонованих запитань і його відповіді для перевірки правильності фіксації спеціальних термінів.

До нового КПК України вперше введено норму – «Консультації та роз'яснення спеціаліста» (ст. 360), згідно з якою спеціаліст дає усні консультації або письмові пояснення при дослідженні доказів у суді. Консультації та роз'яснення можуть бути використані як при підготуванні до проведення експертизи (стосуються, як правило, можливостей судових експертиз, формулювання питань експерту та ін.), так і після одержання висновку для його оцінювання, зокрема встановлення наукової обґрунтованості. Зазначимо, що ні письмові, ні усні пояснення (консультації, роз'яснення) спеціаліста законом не віднесено до джерел доказів (ч. 8 ст. 95).

Результатом оцінювання висновку експерта судом може стати один з наступних умовиводів<sup>1</sup>: а) висновок експерта повний та обґрунтований і такий, що має значення для справи; б) висновок неповний або недостатньо ясний і потребує допиту експерта чи проведення додаткової експертизи; в) висновок експерта необґрунтований або сумнівний з погляду його правильності та вимагає повторної експертизи чи інших процесуальних дій з метою його перевірки. Однак у новому КПК України не існує такого поняття, як «повторна експертиза», що є прогалиною, яка вимагає усунення.

#### **В. В. Седнев**

старший научный сотрудник Донецкого НИИСЭ, доктор медицинских наук, профессор

#### **А. Н. Коструб**

первый заместитель начальника Государственного научно-исследовательского экспертно-криминалистического центра МВД Украины, полковник милиции

### **ИНФОРМАЦИОННЫЕ ПОТРЕБНОСТИ СУДЕБНОГО ЭКСПЕРТА**

Производство экспертизы можно представить как инициированный органом, ее назначившим, процесс получения информации, ее переработки, принятия решения и доведения его до сведения заказчика. При этом часть информации, используемой на указанных этапах, фиксируется в документах: направляемых органом, назначившим экспертизу, судебно-экспертным учреждением и непосредственно экспертом. Деятельность эксперта невозможно представить без необходимого и достаточного информационного обеспечения<sup>2</sup>. При этом на сегодняшний день не существует концепции информационного обеспечения экспертной деятельности (ИОЭД) и соответственно не разработан его понятийный аппарат, методология и др. Указанная ситуация в определенной мере противоречит мнению о том, что «субстанцию судебного доказательства действительно образует информация»<sup>3</sup>, практически прямо адресующемуся к понятию полноты и всесторонности исследования, проведенного судебным экспертом.

Очевидно, что формирование такой системы потребует значительных ресурсов – людских, материально-технических и организационных. Однако воплощение системы ИОЭД в конечном продукте невозможно без оценивания текущих информационных потребностей судебного эксперта (ИПСЭ) и прогноза их развития.

Данная работа представляет собой введение в проблему ИОЭД через развитие представления об ИПСЭ.

<sup>1</sup> Див: *Клименко Н. І.* Судова експертологія : курс лекцій : навч. посіб. для студ. юрид. спец. ВНЗ / Н. І. Клименко. — К. : Ін Юре, 2007. — С. 174.

<sup>2</sup> См.: *Эйсмман А. А.* Информационное обеспечение и автоматизация судебной экспертизы / А. А. Эйсмман, Л. Г. Эйджубов // *Вопр. судеб. экспертизы.* — М., 1980. — Вып. 43. — С. 43–58.

<sup>3</sup> *Лузгин И. М.* Некоторые спорные вопросы доказательств в свете теории информации / И. М. Лузгин // *Вопр. судеб. экспертизы.* — Баку, 1971. — № 12. — С. 119.